

ขอบคุณภาพจาก: <https://bit.ly/2XF6cj9>

ท่องเที่ยวเทศกาลผีตาโขน : การเดินทางของผีชายขอบ
สู่โลกกว้างและการสร้างพื้นที่ทางสังคม
ของชาวด่านซ้ายในบริบทของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

Tourism of Phi Ta Khon Festival: Voyage of Marginal Spirit to Public World
and Social Space of Dan Sai People in Context of Tourism Industry

นพพล แก่งจำปา¹

Nopphon Kaengjampa

E-mail: Nopphon.tab@gmail.com

Received: December 17, 2017

Revised: March 11, 2019

Accepted: April 30, 2019

¹ Lecturer, Department of History, Faculty of Humanity and Social Sciences, MahaSarakham University

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดประสงค์เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงของ ประเพณีผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และการกำหนดพื้นที่และอัตลักษณ์ ทางสังคมของชาวด่านซ้ายผ่านเทศกาลท่องเที่ยวผีตาโขน โดยวิธีการศึกษาใช้ ระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ การดำเนินงานเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยใช้การ สัมภาษณ์เชิงลึก ควบคู่กับการทบทวนข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง แล้วนำเสนอ รายงานการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า นับตั้งแต่ปลาย ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ประเพณีผีตาโขนซึ่งเดิมเป็นพิธีกรรมท้องถิ่นของชาว ด่านซ้ายที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของสังคมชาวนา โดยมีพื้นฐานที่ตั้งอยู่บนความเชื่อ เกี่ยวกับผีและผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็น กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวแทน โดยกลุ่มต่างๆในท้องถิ่น ทั้งหน่วยงานรัฐ และเอกชน ได้ให้ความสำคัญและสนับสนุนประเพณีผีตาโขนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ใน บริบทการเจริญเติบโตของวัฒนธรรมท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ได้เปิดโอกาสให้ชาว ด่านซ้ายนำเสนอวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองที่เคยเป็นวัฒนธรรมของคนชาย ขอบให้เป็นที่รับรู้และยอมรับของสังคมในวงกว้างมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการ กำหนดและเลื่อนสถานะของท้องถิ่นตนจากเมืองชายแดนที่ไม่มีใครรู้จัก กลาย เป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” ที่มีความสำคัญขึ้นมา ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ได้ชี้ให้เห็นว่านโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐนั้น แม้จะมีอำนาจครอบงำผู้คนใน ประเทศในระดับหนึ่ง แต่ผู้คนท้องถิ่นกลับสามารถใช้นโยบายดังกล่าวนี้เป็นเครื่องมือ ในการต่อรองได้ด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: ผีตาโขน, ด่านซ้าย, การท่องเที่ยว, พื้นที่ทางสังคม

Abstract

This article aims to explain change of Phi Ta Khon tradition of Dan Sai District, Loei Province and definition of social space and Identity of Dan Sai people on Phi Ta Khon festival. The qualitative approach was applied. Data was collected by means of depth

interviews and documentary analysis, and presented by descriptive analysis. The results of the study found that; since 1977 late, Phi Ta Khon has changed from the animism and Buddhism based rituals of peasant society's ways of life to be an activity to support tourism. Phi Ta Khon ritual was offered to be a prominently important tradition and to show off to increasable tourism activities. However, in context of tourism industry of Thailand, Dan Sai people were received this opportunity to present their local identity and culture to society as a whole by defining and promoting the social status of their localities from the marginal city to become a tourism space. This phenomenon has indicated that despite the government's tourism promotion policy has the power to dominate people in the country but local people can use this policy as bargaining tool as well.

Keywords: Phi Ta Khon, Dan Sai, Tourism, Social Space

บทนำ

ด้วยสภาพสังคมปัจจุบันที่เอื้อต่อการเจริญเติบโตของวัฒนธรรมท่องเที่ยว นับตั้งแต่การสามารถเดินทางติดต่อสัมพันธ์กันได้ภายในเวลาอันรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสาร การลดบทบาทของพรมแดนรัฐชาติที่เคยเป็นอุปสรรคขัดขวางการเคลื่อนย้ายเดินทางเพราะต้องอำนวยความสะดวกให้แก่กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องการความคล่องตัวในการเคลื่อนไหวของแรงงาน เงินทุน สินค้า ตลอดจนกระบวนการพิพาทจำนวนมหาศาลที่เหนี่ยวล่าจากงานประจำ เพื่อบรรเทาความซ้ำซากจำเจของชีวิตที่ต้องเผชิญ พวกเขาต้องการประกอบ “พิธีกรรม” ให้ชีวิตได้ผจญภัย มีเสรีภาพที่ไม่ต้องทำอะไรตามกฎเกณฑ์ ต้องการแสวงหาความโรแมนติคจากชนบทที่สะอาดบริสุทธิ์ หรือสัมผัสกับชนบประเพณีที่แปลกแตกต่างไปจากที่ตนคุ้นชินชั่วคราวเพื่อจะได้กลับมาใช้ชีวิตแบบปกติตามกฎเกณฑ์หรือระบบในสังคมของตนต่อไป

สภาพการณ์ที่วุ่นๆ นำพาให้ “พื้นที่” ต่างๆ ที่พอมีสักยภาพทางการท่องเที่ยว ได้รับการส่งเสริมให้ตอบสนองต่อวัฒนธรรมท่องเที่ยวที่เฟื่องฟูขึ้นนี้ ขนานใหญ่ไม่เว้นแม้แต่ “ชายแดน” อันเป็นพื้นที่ชายขอบแห่งรัฐ ที่ห่างไกลความเจริญในด้านวัตถุจากศูนย์กลางอำนาจ รวมทั้งอาจเป็นพื้นที่ทุรกันดารยากแก่การเข้าถึง ต่างผลักดันให้สถานที่ ประเพณี พิธีกรรม ในท้องถิ่นตนให้กลายเป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” ที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวขึ้นมาด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ดังกล่าว มักได้รับความวิตกจากหลายฝ่ายว่าการท่องเที่ยวที่เฟื่องฟูขึ้นอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่สังคมวัฒนธรรมของคนท้องถิ่น แม้ว่ามุมหนึ่งของการท่องเที่ยวจะนำมาซึ่งมูลค่าในทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาลก็ตาม เพราะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการท่องเที่ยวนั้น เป็นความสัมพันธ์ของคนสองกลุ่มที่ตั้งอยู่บนฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน คนท้องถิ่นหรือผู้ถูกท่องเที่ยว โดยส่วนใหญ่มักมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งยังไม่พัฒนาทางเศรษฐกิจไปมากนัก ในทางตรงกันข้ามนักท่องเที่ยวหรือผู้ท่องเที่ยวส่วนใหญ่ จะเป็นกระแสมวลที่มีฐานทางวัฒนธรรมมาจากสังคมอุตสาหกรรม กำลังเงินของพวกเขาอาจหักล้างกฎระเบียบ ข้อห้ามหรือธรรมเนียมปฏิบัติเดิมทางสังคมที่พวกเขาเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวลงได้โดยง่าย ฉะนั้นจึงไม่มีปัญหาว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการท่องเที่ยวย่อมเป็นไปอย่างไม่เท่าเทียมและมีภาวะของการครอบงำแฝงอยู่ด้วย (Aeusrivongse, 1995, 63-80)

ถึงกระนั้น แนวการพิจารณาการท่องเที่ยวข้างต้นนี้ยังมีข้อจำกัด เพราะเป็นการพิจารณาภายใต้กระบวนการต่อต้านการท่องเที่ยวแบบแบ่งขั้วตรงข้ามอย่างง่าย ๆ นำมาซึ่งละเลยผลประโยชน์ในแง่อื่นๆ ที่การท่องเที่ยวพึงมีให้แก่ท้องถิ่นที่ถูกท่องเที่ยว ซึ่งอาจมิใช่แค่เพียงผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจที่สังเกตได้ชัดเท่านั้น สิ่งสำคัญ แนวการพิจารณาในแบบที่ว่า ยังมองข้ามศักยภาพของคนท้องถิ่นหรือผู้ถูกท่องเที่ยว ในการต่อรองหรือเลือกรับปรับเปลี่ยนกระแสของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นอีกด้วย โดยอีกมุมของการท่องเที่ยวยังมีลักษณะของ “การปลดปล่อย” อยู่ในตัว หากได้มีเพียงมิติของการคุกคามครอบงำเท่านั้นไม่เนื่องจากความต้องการนำเสนอ สถานที่ ประเพณี และพิธีกรรม ให้มีความ

แตกต่างหลากหลายเพื่อเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวได้เข้ามาเลือกสรรเที่ยวชม ความแตกต่างหลากหลายนี้เอง เปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นได้นำเสนอ “ความเป็นบ้าน” หรือ “บ้านเกิดเมืองนอน” ของพวกเขา ให้เป็นที่รับรู้แก่สังคมในวงกว้างขึ้น ตามไปด้วย

ดังนั้น บทความฉบับนี้จึงหยิบยกเอางานประเพณีพิธีกรรมซึ่งเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักท่องเที่ยวอย่าง “ผีตาโขน” ของอำเภอชายแดนเล็กๆ อย่างด่านซ้าย จังหวัดเลย ขึ้นมาเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้มาจากเหตุผลสำคัญที่ว่าแวดวงของ “ชายแดนศึกษา” ให้ความสำคัญกับเมืองชายแดนเล็กๆ เช่นด่านซ้ายไม่มากนัก อีกทั้งในตัวด่านซ้ายเองก็มีคุณสมบัติสามารถศึกษาต่อไปได้ เป็นต้นว่า เป็นเมืองชายแดน หรือพื้นที่ชายขอบแห่งรัฐ เป็นเมือง “ปิด” ที่เคยถูกมองจากสังคมภายนอกว่าทึบกันดาร ห่างไกลความเจริญด้านวัตถุจากศูนย์กลางอำนาจ ในขณะที่เดียวกันประเพณีพิธีกรรม ในเมืองด่านซ้ายอย่าง “ผีตาโขน” ก็ได้รับการส่งเสริมให้กลายมาเป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” ที่รู้จักกันดีในหมู่นักท่องเที่ยวจากทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ตลอดจนกลุ่มสังคมต่างๆ ในด่านซ้ายเอง ต่างมีบทบาทร่วมในการเคลื่อนไหว ผลักดัน ให้ผีตาโขนในท้องถิ่นตนกลายเป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” ขึ้นมาด้วย โดยมีจุดประสงค์การศึกษาเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงของประเพณีผีตาโขน ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และพื้นที่ทางสังคมของชาวด่านซ้ายที่มีในงานท่องเที่ยวผีตาโขน

สำหรับการนำเสนอบทความ เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจ ผู้เขียนได้แบ่งโครงสร้างเพื่ออธิบายรายละเอียดผลการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน อย่างเชื่อมโยงกัน โดยเริ่มจาก ความหมายของผีตาโขนในสังคมชาวนาที่ด่านซ้ายเพื่อชี้ให้เห็น “หน้าที่” ของผีตาโขนในโครงสร้างสังคมด่านซ้ายในอดีตที่เป็นสังคมชาวนา ส่วนที่สองคือ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมด่านซ้ายและการเดินทางของผีตาโขนสู่โลกกว้างเพื่อชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมด่านซ้ายที่เกิดขึ้นควบคู่กับการเข้ามาของการท่องเที่ยวและ เป็นปัจจัยในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอย่างผีตาโขน และส่วนที่สามคือ การอธิบายถึงพื้นที่ทางสังคมของชาวด่านซ้ายในการท่องเที่ยวผีตาโขน

ความหมายของผีตาโขนในสังคมชนวนาที่ด่านซ้าย

“ผีตาโขน” เป็นการละเล่นพื้นบ้านใน “งานบุญหลวง” ซึ่งถือเป็นงานบุญขนาดใหญ่ของชาวด่านซ้าย ที่มีส่วนผสมของงานบุญหลายๆ งาน ตามจารีตหรือ “ฮีต” ของวัฒนธรรมไทลาวทั่วไปเข้าไว้ด้วยกัน ประกอบไปด้วย บุญผะเหวด (พระเวสสันดร) บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ (ซำระ, ล้าง, ขจัด, ทำให้สะอาด) (Chauboonmee, 2009) ซึ่งงานบุญดังกล่าวจะจัดขึ้นในช่วงเดือนมิถุนายนของทุกปี โดยผู้เล่นจะสวมใส่หน้ากากที่ประกอบขึ้นจากก้านมะพร้าวและหวดหนึ่งข้างเหี่ยว พร้อมทั้งนำเอาเศษผ้าหรือวัสดุอื่นๆ ที่ขาดๆ เก่าๆ มาประดับตามร่างกาย ให้มีลักษณะน่าเกลียดน่ากลัว แล้วทำการกระเช้าเข้าหาเหย้าผู้คนตามถนนหนทางหรือตามละแวกหมู่บ้านเพื่อให้ผู้พบเห็นตกใจ ในขณะเดียวกันก็เกิดความสนุกสนานพร้อมกันตามไปด้วย (Chauboonmee, 2009) ทั้งนี้ที่ผ่านมามีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของผีตาโขนอยู่มากเหมือนกัน แต่โดยส่วนใหญ่มักจะพยายาม “ลากผีตาโขนเข้าวัด” ด้วยการวิเคราะห์ว่าผีตาโขนคือ ผีป่าซาตานที่เดินทางมาส่งพระเวสสันดรกลับเข้าเมืองภายหลังเสร็จสิ้นจากการบำเพ็ญทานบารมีในป่าตามความในท้องเรื่องพระเวสสันดรชาดกของพระพุทธศาสนาซึ่งอาจไม่ผิดนัก เพราะในกระบวนการเล่นผีตาโขนได้ปรากฏขั้นตอนการเข้าร่วมในขบวนพิธีอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองของผีตาโขนรวมอยู่ด้วยเช่นกัน

ทว่า หากวิเคราะห์ “ความหมาย” ตามแนวการมองหรือทัศนะในลักษณะที่ผีตาโขนมี “หน้าที่” อย่างไรในสังคมด่านซ้ายในอดีตซึ่งถือเป็นสังคมเกษตรกรรมแล้ว ผีตาโขนคงเปรียบได้กับพิธีกรรมและวิทยาการอื่นๆ ซึ่งสังคมสร้างสรรค์ปรับปรุงขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นใจในวิถีการผลิตทางการเกษตร ช่วยเป็นหลักประกันในความอุดมสมบูรณ์ของสภาพดินฟ้าอากาศ รวมทั้งช่วยยึดเหนี่ยวความเป็นปึกแผ่นของโครงสร้างทางสังคมเอาไว้ นั่นเอง เนื่องจากในขั้นตอนพิธีกรรมหรือกระบวนการเล่นผีตาโขนปรากฏว่า ได้มีการใช้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงอวัยวะและเพศสัมพันธ์อย่างมาก เป็นต้นว่าอุปกรณ์ที่แกะสลักจากไม้ที่ผีตาโขนใช้เป็นอาวุธนั้นมักทำเป็นรูปอวัยวะเพศชาย นอกจากนี้ในส่วนของผีตาโขนใหญ่ซึ่งชาวบ้านทำเป็นรูปหุ่นผิขนาดใหญ่ นั้นมีจารีต

หรือระเบียบข้อบังคับที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณว่าต้องทำเป็นคู่ชายหญิง และต้องเน้นในส่วนของอวัยวะเพศของหุ่นผีตาโชนให้เด่นชัดเป็นพิเศษ

สัญลักษณ์ทางเพศและเพศสัมพันธ์เหล่านี้ในทัศนะทางมานุษยวิทยา ถือได้ว่าเป็นเครื่องหมายของความสัมพันธ์ระหว่างฟ้ากับดิน, หญิงกับชาย, ฯลฯ ที่เป็นพลังก่อกำเนิดชีวิต และเป็นพลังแห่งความอุดมสมบูรณ์เพราะปรากฏชัดอยู่แล้วว่าอวัยวะเพศและเพศสัมพันธ์เป็นหนทางนำไปสู่การเกิดจึงไม่น่าประหลาดอันใดที่คนจะเชื่อมโยงและผูกพันระหว่างความงอกงามของเผ่าพันธุ์ตัวเองกับความงอกงามของพืชผล ผุ่งสัตว์เลี้ยงหรือฐานะทางเศรษฐกิจของตน ดังจะเห็นได้จากสามารถพบความคิดในลักษณะดังกล่าวนี้ได้กับความคิดของคนอีกหลายวัฒนธรรม เป็นต้นว่าในสังคมยุโรปที่มีการค้นพบตุ๊กตาเพศหญิงของสมัยหินที่ทำเป็นคนท้องมีอวัยวะเพศขนาดใหญ่จนผิดส่วน ศิวลึงค์ที่ตั้งอยู่บนฐานโยนิตตามคติฮินดูซึ่งเป็นที่รับรู้กันดีว่าเป็นการสื่อความถึงการงอกเงย หรือพิธีกรรมในรัฐโบราณของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างปรากฏการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางเพศกับความงอกงามอุดมสมบูรณ์แทบทั้งสิ้น (Aeusrivongse, 1995, 19)

อย่างไรก็ตาม แม้งานผีตาโชนของด่านซ้ายจะมีบทบาทหน้าที่ในทางเศรษฐกิจอยู่มาก แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดไม่แพ้กันคือแง่มุมทางด้านสังคม โดยเฉพาะการเป็น “พิธีกรรม” ที่ปลดปล่อยความกดดันที่ได้รับจากการใช้ชีวิตประจำวันลง กล่าวคือ จุดเด่นที่เห็นได้อย่างชัดเจนของงานผีตาโชนคือการแสดงความทะลึ่งหยาบโลน ทั้งอวัยวะเพศและเพศสัมพันธ์ที่เหล่าผีตาโชนนำเสนอออกมาอย่างโจ่งแจ้ง “อาวุธ” ของผีตาโชนที่สลักจากไม้เนื้ออ่อนขึ้นเป็นรูปอวัยวะเพศชายมักถูกใช้ไป “จิ้ม” หรือหยอกล้อกับผู้หญิง เด็ก รวมทั้งผู้เฒ่าผู้แก่โดยไม่ได้รับการต่อว่าอะไร หรือการเข้าไป “จวด” หรือ “จาด” (การทำให้ตกใจ) ผู้คนโดยไม่สนใจสถานะภาพทางสังคมของเขานั้น เช่น การหลอย (แอบ) ไปจาดพ่อโชน (พ่อตา) หลอยไปจาดพ่อกำนันพ่อผู้ใหญ่ (Saratussanant, 2008) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีในส่วนของกิจกรรมบางอย่างอื่นๆ ซึ่งในสภาพการณ์ปกติไม่สามารถกระทำได้ เป็นต้นว่าการลักขโมย รวมทั้งการแสดงกริยาอาการที่ไม่สุภาพ (Chauboonmee, 2009) ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ในงานผีตาโชนซึ่งสภาพการณ์

ปกติไม่สามารถปฏิบัติได้^๑นี้แสดงให้เห็นถึงการล่วงละเมิดกฎเกณฑ์และธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันในสังคม เป็นการปลดปล่อยให้คนหลุดออกจากข้อบังคับของชุมชนเป็นการชั่วคราว ทั้งนี้เนื่องมาจากในสภาพการณ์ดำเนินชีวิตปกติของคนด่านซ้ายในอดีตซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมนั้นมีความใกล้ชิดกันมาก และแม้ว่าด้านหนึ่งของการจัดกิจกรรมขึ้นในสังคมจะเป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ในสังคมให้แนบแน่นเป็นหนึ่งเดียว แต่อีกด้านหนึ่งกลับทำให้เกิดแรงตึง แรงกดดัน จนอาจนำมาซึ่งความบาดหมาง ขัดแย้ง ดังนั้นจึง จำเป็นที่จะต้องมี “พิธีกรรม” ให้ผู้คนในสังคมได้ปลดปล่อย หรือหลุดออกจากโครงสร้างและกฎระเบียบข้อบังคับของสังคมเป็นการชั่วคราว เพื่อลดแรงกดดันที่ได้รับจากการดำเนินชีวิตที่เคร่งครัดในสภาพการณ์ปกติลง ซึ่งวัฒนธรรมหรือแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเช่นการละเล่นผีตาโขนได้เข้ามามีส่วนช่วยในตรงนี้

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมด่านซ้ายและการเดินทางของผีตาโขนด่านซ้ายสู่โลกกว้าง

สำหรับเมืองด่านซ้ายนอกจากเป็นที่รับรู้ในหมู่นักท่องเที่ยวถึงการเป็นสถานที่จัดงานผีตาโขนแล้ว เมืองด่านซ้ายยังเป็นที่รู้จักในฐานะการเป็นที่ตั้งพระธาตุศรีสองรัก อนุสรณ์สถานแสดงสัมพันธ์ไมตรีระหว่างอาณาจักรอยุธยาและล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 อย่างไรก็ตาม น้อยคนนักที่จะรู้ว่าด่านซ้ายว่าก่อนที่จะกลายเป็น “ชายแดน” ตามภูมิรัฐศาสตร์ของประเทศไทยนั้นมีความเป็นมาอย่างไร ทั้งนี้นับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา พื้นที่ด่านซ้ายถูกกำหนดให้อยู่ในตำแหน่ง “ชายขอบของรัฐ” แบบแนบนอนตายตัว ขึ้น พร้อมกันนั้นก็มีภาพลักษณ์ที่ด้อยกว่าพื้นที่หรือเขตการปกครองอื่นมาตลอด กล่าวคือหลังการเปลี่ยนแปลงด้านคคิการปกครองไปสู่คนและพื้นที่ (จากเดิมที่จัดจอยู่กับกำลังคนเป็นสำคัญ) หรือ “ภูมิภาคยา” เปลี่ยน เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 25 เหล่าผู้ปกครองสยามได้จำแนกแยกแยะผู้คนในแต่ละพื้นที่ได้ปกครองของตนออกเป็นลำดับขั้นเพื่อยืนยันข้าถึงความเหนือกว่า และสร้างความชอบธรรมในการปกครองของตน โดยดูจาก “เครื่องหมาย” ทางอัตลักษณ์บางอย่างตามที่ ธงชัย วินิจจะกูล

(Winichakul, 1993) เรียกว่า การการจำแนกแยกแยะ “ชนพวกอื่นในแดนตน” (The Other Within)

“ด่านซ้าย” ถูกจำแนกไว้ในลักษณะของการเป็น “ชาวบ้านนอก” ที่ไม่มีความเจริญ เป็นพวกหัวอ่อน (Docile) แต่ก็ทำให้เชื่องหรือเป็นพวกที่สามารถฝึกให้มีความเจริญได้ ทั้งยังอนุญาตให้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากจุดประสงค์ของชนชั้นนำกรุงเทพฯ ที่ต้องการให้ราษฎรในหัวเมืองด่านซ้ายและใกล้เคียงเข้ามาภักดีอยู่กับตนแทนที่จะเป็นฝรั่งเศส ด้วยการเกลี้ยกล่อมและชักจูงใจราษฎรด้วยการผ่อนผัน ยอมลดหรือไม่ก็ยกเว้นไม่เก็บเงินค่าภาษีอากรให้ (Kaengjampa, 2012, 83) ที่สำคัญภายหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ด้วยผลของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้คนไทยสามารถเข้าถึงพื้นที่ในแต่ละส่วนของประเทศได้อย่างเป็นจริง และรับรู้ได้ถึงตำแหน่งแห่งที่ของตนภายในขอบเขตการปกครองของรัฐนั้น (Potjanalawan, 2009) ยิ่งส่งผลทำให้สภาพความแตกต่างระหว่างพื้นที่ชายแดนด่านซ้ายและศูนย์กลางถูกรับรู้ว่าเป็นรูปธรรมเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ชลธิ์ ธารทองนักแต่งเพลงชื่อดังผู้ได้รับสมญานามว่า “เทวดาเพลง” ซึ่งเคยเดินทางเข้ามายังด่านซ้ายและมีโอกาสพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ตำรวจทหารที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ชายแดนด่านซ้ายในช่วงทศวรรษ 2520 อันเป็นช่วงที่ด่านซ้ายเป็นสมรภูมิของความขัดแย้งทางอุดมการณ์การเมืองอยู่เนิ่น ได้เล่าถึงที่มาของบทเพลงอันแสดงถึงความเป็นเมืองชายแดนด่านซ้ายที่ทุรกันดาร ห่างไกลความเจริญจากศูนย์อำนาจ อย่างเพลง “สุดทางที่ด่านซ้าย” ที่ว่า “...สุดทางที่ด่านซ้าย ที่สายัณห์ สัญญา ร้อง ตอนนั้นด่านซ้าย จ.เลย อยู่ในพื้นที่สีแดง ผมไปปรากฏตัวในงานแห่งหนึ่ง นั่งคุยกับทหารชายแดนที่ จ.เลย เขาเล่าให้ฟังเลยมาเขียนเนื้อ **ผมอยู่ชายแดนมันแสนเดียวดาย อำเภอด่านซ้ายไกลลิบสุดตามองไปทางไหนใจเศร้า เห็นแต่ภูเขาสุดขอบฟ้า... แม้ว่าผมไม่เคยเป็นทหาร เพราะจับได้ใบดำทั้งที่ยากเป็นแทบแย่ เพลงของผมก็ร่วมสมัยตลอด...**” (Tanthong, 2017)

แม้ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าบทเพลงดังกล่าวได้รับความนิยมจากสังคมกว้างขวางเพียงใด แต่ก็เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงมุมมองและความรู้สึกของคนนอกที่เข้า

มายังด่านซ้ายได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นการผลิตซ้ำ ตอกล้ำ และเผยแพร่ภาพลักษณ์ “ความเป็นชายแดน” ของเมืองด่านซ้าย ที่เบื้องต้นถูกสร้างขึ้นจากผู้ปกครองว่าเป็นพื้นที่ทุรกันดาร ห่างไกลความเจริญจากศูนย์กลางให้แฉ่หมัดและปรากฏต่อสายตาคนภายนอกกว้างขวางขึ้น ส่งผลให้การเป็นพื้นที่ชายแดน ชายขอบ ทางภูมิรัฐศาสตร์ของด่านซ้าย ไม่ได้จำกัดวงอยู่แต่ในแฉ่หมัดของการเมืองการปกครองเท่านั้น แต่ขยายวงออกไปยังส่วนอื่นๆ ด้วย กล่าวคือ

การปกครองจังหวัดที่รัฐบาลกำหนดขึ้นเป็นความหมายของระบบราชการที่แบ่งพื้นที่เพื่อการบริหารภายในของระบบราชการเอง ในช่วงแรกๆไม่มีอะไรที่เกี่ยวกับระบบวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของด่านซ้ายเท่าใดนัก อย่างไรก็ตาม เมื่อระบบการคมนาคมขนส่งถูกพัฒนาขึ้นทำให้ด่านซ้ายถูกเชื่อมโยงเข้ามาสัมพันธ์กับจังหวัดเลยซึ่งเป็นหน่วยการปกครองที่ด่านซ้ายสังกัดอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น กอปรกับการปกครองภายใต้รัฐราชการที่จังหวัดผูกโยงเอากิจกรรมหลายต่อหลายอย่างในชีวิตของคนไว้ภายใต้โครงสร้างอำนาจเดียว ทั้งเป็นโครงสร้างอำนาจที่ขยายมาจากส่วนกลาง ซึ่งมีลักษณะรวมศูนย์อย่างยิ่ง จึงทำให้ความหมายของราชการได้ครอบงำชีวิตของผู้คนในจังหวัดเลยที่ด่านซ้ายขึ้นตรงอยู่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพราะฉะนั้น ถึง “ความเป็นจังหวัดเลย” ไม่มีความหมายในชีวิตคนด่านซ้ายในช่วงแรกๆ แต่นานเข้าก็มีความหมายมากขึ้นอย่างช่วยไม่ได้

สถานการณ์เช่นนี้ได้ทำให้คนด่านซ้ายนอกจากจะต้องประสบกับการเป็นชายขอบในทางการเมืองอันมาจากเหตุผลที่ตั้งภูมิรัฐศาสตร์แล้ว ยังต้องถูกทำให้เป็นชายขอบในทางวัฒนธรรมจากผู้คนในจังหวัดเลยด้วยตนเองอีกด้วย คนในจังหวัดเลยส่วนใหญ่อ้างความเป็นศูนย์กลางของจังหวัดผ่าน “เครื่องหมาย” ทางอัตลักษณ์บางอย่างโดยเฉพาะภาษาและให้ความหมายหรือนิยามให้คนด่านซ้ายเป็น “ไต่ด่าน” อันสื่อความว่า เป็นคนบ้านป่า บ้านนอก หรือไม่เจริญ ซึ่งถือได้ว่าด่านซ้ายถูกนิยามให้เป็นชนชายขอบจากพื้นที่ชายแดนด้วยตนเอง ซ้อนทับลงไปอีก

“ไต่ด่าน” หากแปลตามตัวอักษรนั้นอาจหมายถึงคนด่านแต่เมื่อดูบริบทในการใช้คำดังกล่าวแล้วหมายถึงคนบ้านป่าเมืองเถื่อน บ้านนอก ห่างไกลความเจริญ

จากศูนย์อำนาจ เป็นคนที่ด้อยกว่า “ไทดำ” เป็นคำดูหมิ่นต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่แสดงออกกับกริยาที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ในสังคม ที่มีแนวโน้มแสดงถึงความไม่มีวัฒนธรรมโดยเป็นถ้อยความที่ผู้คนในท้องที่จังหวัดเลยนิยมใช้อย่างแพร่หลาย ด้วยเส้นแบ่งที่รัฐลากขึ้นเพื่อบ่งบอกว่าแต่ละ “จังหวัด” กินพื้นที่ถึงไหนนั้นเป็นการแบ่งพื้นที่เพื่อการบริหารภายในระบบราชการเอง เส้นแบ่งจังหวัดที่ได้จึงลากขึ้นไปเพื่อรวมประชาชนให้พอเป็นจังหวัดได้ โดยบางครั้งพื้นที่จังหวัดที่ได้อาจมีอะไรที่เกี่ยวข้องกันทางระบบวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เลยส่งผลให้พื้นที่ด้านซ้าย และอีกหลายพื้นที่ ต้องประสบกับการถูกทำให้เป็นชายขอบในทางวัฒนธรรมจากคนส่วนใหญ่ของจังหวัดในที่สุด

ที่สำคัญเมื่อรัฐสามารถเชื่อมโยงพลเมืองให้ปฏิสัมพันธ์กันอย่างเข้มข้นและคล่องตัวด้วยแล้ว อัตลักษณ์คนด้านซ้ายที่มีสำเนียงทางภาษาผิดแผกออกไปจากผู้คนส่วนใหญ่ในจังหวัดเลยทั่วไปทำให้ยิ่งเป็นการง่ายต่อการถูกนิยามความเป็น “ไทดำ” สำหรับคนด้านซ้ายเมื่อต้องปฏิสัมพันธ์ทำกิจกรรมหลายต่อหลายอย่างในชีวิตกับคนในจังหวัด ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว เมื่อกล่าวถึงสำเนียงภาษาของผู้คนในจังหวัดเลย ก็ถือได้ว่าเป็นชายขอบของภูมิภาคอีสานเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากชาวอีสานส่วนใหญ่นิยมล้อเลียนคนเลยด้วยประโยคที่ว่า “ไทเลยไปตะลัดไปซื้อผักกาด มาใส่แกงเขียว” เป็นต้น สำเนียงภาษาของคนด้านซ้ายนั้นแตกต่างออกไปจากคนส่วนใหญ่ในจังหวัดเลยอีก ทำให้ถูกล้อเลียนจากผู้คนส่วนใหญ่ในจังหวัดเลยเสมอๆ เมื่อต้องสัมพันธ์กัน โดยมากผู้คนส่วนใหญ่ในจังหวัดเลยจะล้อเลียนด้วยประโยคที่ว่า “ขึ้นไฮ้อยลงไฮ้ยกินไก่อ้ยโดยเดว กินผู้เดววงเหลียมแก้วคอ” (ขึ้นห้วยลงห้วยกินกล้วยลูกเดียวกินคนเดียววงเหลียมรัดคอ) เป็นต้น

ควบคู่ไปกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและสังคมคือ ด้านเศรษฐกิจ การขยายตัวเข้ามาของรัฐและเศรษฐกิจทุนนิยม นับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 และเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ พอถึงทศวรรษ 2540 ได้ส่งผลให้วิถีการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมสลายไปจนแทบที่จะเรียกได้ว่าสิ้นเชิง เป็นต้นว่า การขยายตัวของการปลูกพืชไร่พาณิชยชนิดต่างๆ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ลูกเดือย ถั่วลิสง และชิง ที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลง

ที่เกิดขึ้นกับรูปแบบการผลิตของชาวบ้าน ที่หันมามุ่งผลิตเพื่อค้าขายมากกว่าบริโภคในครอบครัว รวมถึงภาพของการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนในด้านซ้ายไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการตามเมืองใหญ่ๆ หรือเดินทางไปต่างประเทศ เนื่องจากค่าแรงที่สูงกว่าและมีระยะเวลาการจ้างงานที่ยาวนานกว่าภาคการเกษตร ได้ก่อให้เกิดการสูญเสียแรงงานของครอบครัวที่เคยใช้ในการเกษตรไป ชาวบ้านในด้านซ้ายที่ยังคงยืนหยัดทำการเกษตรอยู่ย่อมแบกรับต้นทุนในส่วนที่เป็นแรงงานเพิ่มขึ้นไปพร้อมกับต้นทุนที่ลงไปในส่วนอื่นๆ เพื่อจะทำให้ได้ผลผลิตในคราวละมากๆ (Vallibhotama, 2005, 36-45)

นอกจากนี้ การสูญเสียแรงงานให้กับนอกภาคเกษตรยังทำให้ราคาค่าแรงที่จ้างกันในด้านซ้ายนั้นสูงขึ้นอีกด้วย ดังนั้น จึงเกิดมีกลุ่มคนที่หารายได้เสริมโดยรับจ้างตามฤดูกาล เช่น เมียทหารพรานที่เข้ามารับจ้างปลูกข้าวโพด หรือมีการเข้ามาของแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน (ลาว) ที่ราคาถูกกว่า เข้ามาชดเชยแรงงานที่เสียไปด้วย โดยที่พรมแดนของรัฐชาติที่กั้นระหว่างสองประเทศต้องผ่อนปรนให้ (ผู้ที่ต้องการจ้างแรงงานต้องรับรองการเดินทางเข้ามาของแรงงานชาวลาว ที่ตนต้องการจ้างวันต่อวัน) สำหรับชาวบ้านที่ไม่ได้ทำการเกษตรแล้ว ก็หันไปค้าขาย รับจ้างทั่วไป หรือทำอาชีพอิสระ โดยเฉพาะชาวบ้านในเขตเทศบาลด้านซ้าย (ยกฐานะจากสุขาภิบาล ในปี พ.ศ. 2547) ที่ปรากฏว่าประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายและทำธุรกิจส่วนตัวเป็นหลัก ซึ่งท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมด้านซ้ายที่เวลานี้ ในสายตาผู้คนในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างเช่น เมืองหล่มสักและเมืองหล่มเก่าถือว่ามีความเจริญรุ่งเรืองน้อยกว่าตน และมักเรียกชาวด้านซ้ายว่า “ไทด่าน” ด้วยน้ำเสียงดูแคลนพร้อมกับบ่มเพาะความคิดที่ว่าไทด่านเป็นคนบ้านนอก หลังเขา ไม่เฉลิยฉลาด ถูกคนหล่มสักหลอกและเอาเปรียบอยู่เสมอๆ ดังมีสำนวนพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันว่า *อย่าเอาลูกไก่ไทเลย อย่าเอาลูกเขยไทยด่าน* (Wungkeeree, 2008, 385-388) ซึ่งยังเป็นการตอกย้ำภาพพจน์การเป็นเมืองชายแดนที่ห่างไกลความเจริญของเมืองด้านซ้ายมากขึ้นอีกคำรบ

อนึ่ง ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของด้านซ้ายดังกล่าว

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ย่อมสะท้อนต่อประเพณีพิธีกรรม ในโครงสร้างทางสังคม ด้านซ้ายอย่างถึงราก วิธีการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมที่คอยจรรโลงพิธีกรรม ต่างๆ ได้สลายไปจนแทบที่จะเรียกได้ว่าสิ้นเชิง ความเชื่อและพิธีกรรมซึ่งเคย สามารถสร้างความมั่นใจหรือเป็นหลักประกันให้แก่ชาวบ้านว่าธรรมชาติจะเอื้ออำนวยให้แก่การผลิตทางการเกษตร ถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีทางการเกษตรสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องจักรทางการเกษตร เมล็ดพันธุ์คุณภาพ ฯลฯ แน่นนอนว่าภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมที่ จรรโลง โครงสร้างสังคมเกษตรแบบเดิมนั้นย่อมเปลี่ยนไป สิ่งที่น่าสนใจก็คือภายใต้ โครงสร้างความสัมพันธ์ของเมืองด้านซ้ายแบบใหม่ที่ไม่ใช่ชนบทผีตาโขนมีหน้าตา ใดๆ อีกทั้งเงื่อนไขดังกล่าวได้เปิดพื้นที่ให้แก่กลุ่มสังคมใดบ้าง

อนึ่ง นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ผีตาโขนเริ่มได้รับการ ให้ความสำคัญโดดเด่นขึ้นมาจากพิธีกรรมอื่นๆ และหมายมุ่งให้เป็นการ “โชว์” หรือแสดงเพิ่มมากขึ้น อาทิ การจัดการละเล่นผีตาโขนให้อยู่ในรูปขบวนแห่, การ ประกวดผีตาโขน, การแต่งแต้มสีส้นและพิธีพิณกับการทำหน้ากากผีตาโขนรวม ไปถึงเสื้อผ้าของผู้สวมใส่หน้ากากผีตาโขน จริงอยู่ ที่มีอาจปฏิเสธว่าปฏิสัมพันธ์กับ สังคมภายนอกที่มีมากขึ้นนั้น ย่อมทำให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาของกระแสจาก สังคมภายนอกเป็นธรรมดา แต่ก็ต้องไม่ลืมอีกเช่นกันว่าผู้คนและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งในที่นี้คือชาวด้านซ้ายนั้นไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ ตรงกันข้ามกลับเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสของสังคมภายนอกอยู่ตลอดเวลา หรือสามารถกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือแทนที่จะมองว่าการท่องเที่ยวเข้ามาครอบงำ บงการประเพณีท้องถิ่นอย่างผีตาโขน ในมุมหนึ่งอาจเป็นการปลดปล่อย เผยแพร่ ผีตาโขนสู่โลกกว้างก็เป็นได้ ดังจะเห็นได้จากกลุ่มสังคมต่างๆ ในด้านซ้าย มีแนวโน้มในการ “ตื่นตัว” ที่ต้องการให้ผีตาโขนเป็นที่รับรู้กว้างขวางขึ้น

การเปลี่ยนแปลงเริ่มปรากฏราว พ.ศ. 2520 เมื่อเรือตรีไพเวศ เศรษฐประณัยน์ (พ.ศ. 2519-2522) นายอำเภอด้านซ้ายในขณะนั้น เห็นว่า ประเพณีผีตาโขนควรที่จะได้รับการส่งเสริมและอนุรักษ์ให้คงไว้ จึงมอบหมายให้ ส่วนราชการต่างๆ ของอำเภอด้านซ้ายมีส่วนร่วมในการจัดงานประเพณีผีตาโขน

โดยเฉพาะโรงเรียนศรีสองรักษ์วิทยาซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาสูงสุดของอำเภอได้
ตอบรับแนวนโยบายดังกล่าว โดยส่งเสริมและผลักดันให้เด็กนักเรียนได้มีส่วนร่วม
ในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน (Upala, 2003, 118) ต่อมาใน พ.ศ. 2524 นายทองดำ
บานชื่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย (พ.ศ. 2523-2527) มีนโยบายมุ่งเน้นการอนุรักษ์
วัฒนธรรมท้องถิ่นและส่งเสริมงานทางด้านการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ได้จัดงาน
กาชาดดอกฝ้ายบานมะขามหวานที่เมืองเลยขึ้น และกำหนดให้แต่ละอำเภอ
รวมทั้งอำเภอด่านซ้าย จัดขบวนแห่โดยให้นำเอาเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของแต่ละ
อำเภอมาร่วมแสดง ทั้งนี้ นายธวัช เสถียรนาม นายอำเภอด่านซ้าย (พ.ศ. 2522-
2526) เห็นว่าผีตาโชนเป็นประเพณีที่มีความสำคัญยิ่งของชาวด่านซ้าย ควรที่จะ
นำประเพณีนี้ไปเปิดเผยต่อสาธารณะให้เป็นที่รับรู้ จึงมอบหมายให้นายสมเดช
สิงห์ประเสริฐ ครูใหญ่โรงเรียนชุมชนด่านซ้าย (ปัจจุบันเป็นที่ปฎิษานายกเทศบาล
ตำบลด่านซ้าย) ไปขอต่อวิญญูณผิเจ้านายในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งเจ้าพ่อกวาน
เพื่อขออนุญาตนำผีตาโชนไปแสดงในงานกาชาด ดอกฝ้ายบานมะขามหวาน
เมืองเลย (Saratussanant, 2008)

นอกจากนี้ ยังมีพยายามที่จะเข้ามากำหนดวันเวลาการจัดงานผีตาโชน
ให้ตรงกับช่วงวันหยุดเพื่อนักท่องเที่ยวจะได้มีเวลาเดินทางมาท่องเที่ยวในงาน
ผีตาโชนได้มากขึ้น ดังนั้น ผีตาโชนที่เคยจำกัดวงเล่นอยู่แต่เพียงเขตเมืองด่านซ้าย
ก็ได้เริ่มขยายวงของการแสดงกว้างขวางออกไปเรื่อยๆ จากระดับชุมชน สู่อำเภอ
จากระดับอำเภอ สู่จังหวัด จากระดับจังหวัดสู่ประเทศ และจากระดับประเทศ
สู่ นานาประเทศ อีกทั้งรูปแบบของการเล่นผีตาโชน ก็ได้ถูกจัดรูปแบบให้เป็น
สัดส่วน แห่แหนไปตามถนนพระแก้วอาสา (ถนนสายหลักของเมืองด่านซ้าย)
พร้อมๆ กับการพยายามในการปรับเปลี่ยนให้ผีตาโชนนั้น “สมสมัย” ด้วยการ
แต่งแต้มสีสันทั้งในส่วนเครื่องแต่งกายผีตาโชน และขบวนแห่ผีตาโชนอีกด้วย

อนึ่ง เดิมทีหน้ากากผีตาโชนได้รับการประดิษฐ์ขึ้นจากวัสดุหรือเครื่อง
ใช้สอยที่เรียบง่าย ไม่ว่าจะเป็น หวดนึ่งข้าวเก่าหรือ เสื้อผ้าขาด โดยแต่งแต้ม
หน้าตาให้ดูน่าเกลียดน่ากลัว ด้วยสีสันจากสีธรรมชาติ เช่น เขม่ากันหม้อบั้ง
ปูนขาวบั้ง ดินแดงบั้ง ฯลฯ และเมื่อเล่นเสร็จก็จะนำวัสดุทั้งหน้ากาก และชุดที่

ใช้เล่นพิตนาโชนไปโยนทิ้งน้ำ เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ ขับไล่ความชั่วร้ายออกไป ไม่เก็บเอาไว้ พอถึงคราที่ต้องเล่นในปีถัดไปก็ทำขึ้นใหม่ที่สำคัญในขั้นตอนการทำหน้ากากพิตนาโชนนั้นต้องทำในที่ลับตาคน เช่นบริเวณใต้ถุนบ้าน ใต้ถุนเล้าข้าว หรือไม่ก็สวนหลังบ้าน เพื่อป้องกันมิให้มีคนรู้ว่าเบื้องหลังหน้ากากพิตนาโชนนั้นมีใครสวมใส่อยู่ข้างในแต่ภายหลังทศวรรษ2520 เป็นต้นมา ด้วยวัสดุที่ใช้และลวดลายหน้ากากพิตนาโชนที่แพงและดู “งาม” ขึ้น จึงมีการนำเครื่องแต่งกายของผีตอโชนกลับมาใช้ใหม่ และการนำอุปกรณ์เครื่องแต่งกายของพิตนาโชนไปทิ้งน้ำก็ทำเพียงแค่อุปกรณ์เป็นพิธีเท่านั้น (Saratussanant, 2008, 17-23)

ก่อนถึงวันงานเทศกาลพิตนาโชนในแต่ละปี กลุ่มชาวบ้านในด้านซ้ายจะตั้งหน้าตั้งตาในการทำหน้ากากและหุ่นพิตนาโชนอย่างขะมักเขม้น รวมทั้งเผารอให้ถึงวันงานโดยเร็วเพื่อจะได้ “โชว์” ผลงานการสร้างสรรค์ทางศิลปะผ่านหน้ากากพิตนาโชนที่อุทิศสำหรับหลังขดหลังแข็งละเอียดลออกกับกระบวนการทำร่วมเดือนสำหรับในส่วนของการขยายวงของการแสดงพิตนาโชนออกไปสู่ภายนอกนั้นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญก็คือสถาบันราชภัฏเลย ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาของจังหวัดที่ได้เข้ามาผลักดันให้การละเล่นพิตนาโชนขจรขยายออกไปสู่สายตาสาธารณชนภายนอกอย่างกว้างไกล เป็นต้นว่าในปี พ.ศ. 2530 วงดนตรีพื้นบ้านของสถาบันราชภัฏเลยเริ่มนำการแสดงพิตนาโชนออกทำการแสดงตามเทศกาลต่างๆ ทั้งภายในจังหวัดเลยและต่างจังหวัดโดยเฉพาะการไปแสดงในงานศิลปวัฒนธรรม 4 ภาค ซึ่งจัดโดยสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ในปีเดียวกันนั้นเองนายไพรัตน์ สกลพันธ์ (นายอำเภอด่านซ้าย พ.ศ. 2529-2532) มอบหมายให้ขบวนแห่พิตนาโชนไปร่วมแสดงในปีท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่กรุงเทพมหานคร กล่าวกันว่าขบวนแห่พิตนาโชนอำเภอด่านซ้ายซึ่งแห่ไปตามถนนราชดำเนินจนถึงท้องสนามหลวงได้รับความสนใจจากบรรดาผู้สื่อข่าววิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และประชาชนทั่วไปที่เข้าชมการแสดงอย่างมาก (Upala, 2003, 125)

ที่สำคัญคือใน พ.ศ. 2530 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้บรรจุพิตนาโชนเข้าไว้ในแผนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยอย่างเป็นทางการ จึงยังเป็นการทำให้พิตนาโชนเป็นที่รับรู้แก่สังคมภายนอกเพิ่มมากขึ้นไปอีก และนับ

จากนั้นเป็นต้นมา ฝิดาโซนก็ได้รับการขนานนามให้เป็น “ฮาโลวีนเมืองไทย” พร้อมกับการถูกเชิญให้ไปร่วมทำการแสดงในรายการโทรทัศน์ที่ถูกถ่ายทอดออกไปทั่วประเทศอีกหลายรายการ และนอกจากการทำการแสดงภายในประเทศแล้ว ฝิดาโซนยังได้มีโอกาสเดินทางไปแสดงตามงานนิทรรศการยังต่างประเทศอีกด้วย เช่น ปี พ.ศ. 2539 ได้รับเชิญให้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในงาน festival de St florent le vieil ที่เมือง St florent le vieil ประเทศฝรั่งเศส ตามหนังสือคำเชิญของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสถานเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทยในช่วงปลายของปีเดียวกันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เชิญให้คณะฝิดาโซนและดนตรีพื้นบ้านไปทำการแสดงที่เมืองฟูงูโอกะ ประเทศญี่ปุ่น หรือในปี พ.ศ. 2544 ได้รับเชิญให้เข้าร่วมงานสมพันธ์วัฒนธรรมพื้นบ้านโลก C.I.O.F.F. ที่ประเทศโปแลนด์ รวมทั้งในช่วงงานฝิดาโซนครั้งล่าสุด (พ.ศ. 2560) ได้มีการเข้าร่วมงานของ “หน้ากากผี” นานาชาติ ถึง 7 ประเทศ ประกอบด้วย สปป.ลาว กัมพูชา เกาหลีใต้ อินโดนีเซีย อินเดีย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และอินเดียเข้าร่วมงานด้วย (Tourism Authority of Thailand, 1987)

“พื้นที่ทางสังคม” ของชาวด่านซ้ายในฝิดาโซน

ในทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่เสนอโดย Henri Lefebvre (1991) ได้ชี้ว่า “พื้นที่” (Space) ทั้งหลายล้วนเป็นพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ทั้งนี้ “พื้นที่” มิได้ว่างเปล่าเหมือนกล่องว่างที่ไม่มีอะไรบรรจุไว้อยู่ใน แต่เป็นพื้นที่เชิงอำนาจ และ Lefebvre เห็นว่าต้องรู้เท่าทันความรู้ที่ผลิตซ้ำอำนาจนั้น (Lefebvre, 1991, 26-27) ซึ่งการกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมที่วุ่นนี้เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางความคิด (Mental Space) อันเป็นสิ่งที่เกิดจากการตีความหรือให้ความหมายต่อพื้นที่กายภาพ (Physical Space) ที่มองเห็นจับต้องได้ นำมาซึ่งการสร้างพื้นที่ทางสังคมที่มีทั้งส่วนที่เป็นความจริง และเป็นจินตนาการอันสลับซับซ้อน มีการช่วงชิง ชัดแย้ง และแทรกแซงอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ ผู้เขียนได้นำข้อเสนอของ Lefebvre ข้างต้นมาเป็นกรอบในการอธิบายงานฝิดาโซนในฐานะการเป็น “พื้นที่ทางสังคม” ที่เปิดโอกาสให้แก่การสร้างความหมายใหม่ๆ ตาม

เงื่อนไขและยุคสมัยที่เปลี่ยนไปได้โดยตลอด จนกระทั่ง “ผีตาโชน” มีความหมายมีความสำคัญ และกลายมาเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างตัวตนให้กับกลุ่มสังคมต่างๆ ในเมืองด่านซ้าย

ด้วยความที่ผีตาโชนได้รับความนิยมในการที่นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวชมมากขึ้น สภาพการณ์จึงเป็นว่าหน่วยงานราชการ รวมทั้งองค์กรซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือ ททท.พยายามจะสร้างควมโอ้อ่าอลังการให้แก่รูปขบวนผีให้ยิ่งใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในปี พ.ศ. 2540 ได้มีเหตุการณ์เกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวในด่านซ้ายเกิดขึ้นอย่างประจวบเหมาะ อย่างแรกคือ การครบรอบ 90 ปี ของการตั้งเมืองด่านซ้าย (คือนับจากปี พ.ศ. 2450 ที่ด่านซ้ายถูกโอนย้ายให้มาอยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดเลย) สอดคล้องกับอย่างที่สองคือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ได้ประกาศให้ปีดังกล่าวเป็น “ปี Amazing Thailand” (Tourism Authority of Thailand, 2006, 114-115) ดังนั้น จึงมี “วาระ” ให้มีการจัดงานผีตาโชนในปีดังกล่าวให้ยิ่งใหญ่กว่าทุกๆ ปีที่เคยจัดมา ทำให้ในปีต่อๆ ได้พยายามจัดงานผีตาโชนให้ใหญ่โต น่าตื่นตาตื่นใจมากขึ้นเรื่อยๆ แม้ในปี พ.ศ. 2541 ที่สภาพเศรษฐกิจตกต่ำทั่วทั่วประเทศ คณะผู้จัดงานก็ได้มองว่าเป็นอุปสรรคของการจัดการจัดงานแต่อย่างใด

ความต้องการให้รูปขบวนของงาน ใหญ่โตอลังการที่มีมากขึ้นดังกล่าว นำมาซึ่งการมอบหมายให้พื้นที่ในเขตการปกครองของอำเภอด่านซ้าย จัดทำผีตาโชนเข้าร่วมงาน ซึ่งในช่วงเริ่มแรกที่มีการผลักดันให้ผีตาโชนอยู่ในรูปขบวนเท่านั้น ส่วนใหญ่ประกอบขึ้นจากชาวบ้านร้านตลาดในละแวกวัดโพธิ์ชัยในเมืองด่านซ้าย และนักเรียนโรงเรียนศรีสองรักษ์วิทยาท่านั้น แต่เมื่อผีตาโชนใหญ่โตขึ้นจึงแผ่ขยายครอบคลุมไปทุกหมู่บ้านในเขตการปกครองของอำเภอด่านซ้าย ซึ่งการมอบหมายดังกล่าวทำให้บางหมู่บ้านไม่เคยมีการเล่นผีตาโชนต้องเข้าร่วมด้วย เช่น ผีตาโชนจากตำบลโป่ง ตำบลอีปุม ตำบลกสะทอน ตำบลปากหมัน ตำบลนาดี ตำบลโคกงาม ตำบลโพธิ์สูง ตำบลวังยาว ซึ่งตำบลเหล่านี้ไม่มีหมู่บ้านใดเลยที่ปรากฏว่าเคยมีการละเล่นผีตาโชนมาก่อน แน่แน่นอนว่า,ในแง่มุมนี้ ย่อมสร้างความ

ยุ่งยากให้แก่การดำเนินชีวิตของพวกเขาไม่น้อย จากการที่ต้องสละเวลามาจัดเตรียมอุปกรณ์โดยเฉพาะเพื่อเข้าร่วมงาน ในบางหมู่บ้านต้องใช้วิธีการจ้างหมู่บ้านที่ทำผิตาโชนเพื่อจะได้มีใบโชนในวันงาน ถึงกระนั้น ด้วยสภาพสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเมืองด่านซ้ายกับพื้นที่รอบนอก ที่อยู่ภายใต้หน่วยการเมืองเดียวกัน ที่เรียกว่า “ด่านซ้าย” การถูกมอบหมายให้เข้าร่วมงานผิตาโชนดังกล่าว จึงเป็นว่าได้อำนาจให้เกิดสำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมในงานผิตาโชนด้วยเช่นกัน

เพื่อให้มีตัวตนภายในงาน พวกเขาใช้วิธีการสอดแทรกความโดดเด่นของท้องถิ่นตน เพื่อเข้าแสดงในรูปขบวนแห่ผิตาโชนด้วยเช่น การหยิบยกเอาอาหารท้องถิ่นขึ้นมาประชาสัมพันธ์เพื่อให้เป็นที่รู้จักแก่สังคมภายนอก เช่น การนำเอาน้ำผักสะทอน มาทดลองให้นักท่องเที่ยวได้ลองลิ้มชิมรสกัน โดยนำผักสะทอนนี้เป็นเครื่องปรุงรสอาหารอย่างหนึ่งของคนด่านซ้ายทั่วไปซึ่งทำมาจากใบของต้นสะทอนที่ผ่านกระบวนการทั้งบด หมัก และคั้นเอาน้ำมาเคี่ยวให้งวด จนกระทั่งได้น้ำผักสะทอนมาบรรจุภาชนะและเก็บไว้เพื่อใช้ปรุงรสอาหารจำพวกแกงอ่อม น้ำพริกส้มตำ ฯลฯ หรือบางหมู่บ้านที่มีการนำเสนอเทคโนโลยีพื้นบ้านที่มีลักษณะที่โดดเด่นแปลกตา อันแสดงถึงความชาญฉลาดของบรรพบุรุษของตนที่สามารถคิดค้นสร้างสรรค์เครื่องมือขึ้นเพื่อปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังคงกลายมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้ลูกหลานได้ใช้เป็นทุนสำหรับ “อวด” แก่สายตาสังคมภายนอกได้อีกด้วย เช่น การนำเอาระหวัดวิดน้ำ หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า “พัด” มา “โชน” ในขบวนแห่ผิตาโชนโดยชาวบ้านนาหอ เพื่อนำเสนอให้ผู้ที่มาเที่ยวชมงานผิตาโชนเห็นว่า นอกจากชุมชนของพวกเขาจะมีภูมิปัญญาในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างชาญฉลาดแล้ว ระหวัด หรือ พัด ซึ่งต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมมือของชุมชนในการจัดทำขึ้นนั้น ยังบ่งบอกถึงความกลมเกลียว สามัคคี และต่อยอดความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย เป็นต้น ความเคลื่อนไหวดังกล่าวมิได้ขัดกับความต้องการให้ผิตาโชนยิ่งใหญ่อลังการแต่อย่างใด ตรงกันข้ามซ้ำยังเพิ่มขนาดของความโอ้อ่า อลังการให้แก่รูปขบวนผิตาโชนมากขึ้นด้วย จึงยังเป็นการถูกออกถูกใจหน่วยงานราชการที่ควบคุม

การจัดงาน พร้อมๆไปกับการที่ชาวบ้านร้านตลาดรอบนอกได้มีตัวตนในงาน
ผีตาโขนอีกด้วย

นอกจากนี้ งานผีตาโขนที่ใหญ่โตขึ้นยิ่งเป็นที่ถูกอกถูกใจ “กลุ่มคน
ด่านซ้ายรุ่นใหม่” ที่มองผีตาโขนในเชิงการเป็นพื้นที่แห่งความครึกครื้นรื่นเริง และ
“กระทือร้อยรัน” เป็นอย่างมากในการประชาสัมพันธ์ผีตาโขนในด้านซ้ายให้ขยาย
วงออกไป เช่น มีการชักชวนเพื่อนฝูงจากบริษัทที่ทำงานด้วยกันมาเที่ยวบ้านของ
ตนในช่วงงานเทศกาลผีตาโขน ทั้งนี้ ด้วยชีวิตที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างแสนสาหัส
ในการเข้าไปเป็นแรงงานในเมืองหลวง หรือไม่ก็ต่างประเทศ ทำให้พวกเขาเหล่านี้
มักจะหันหลังกลับมามอง “บ้าน” หรือ “บ้านเกิดเมืองนอน” ของตน ด้วยสายตา
ที่หวงแหน เชิดชู และหวนระลึกถึงสิ่งดีๆ ที่เคยผ่านมาในประสบการณ์ทาง
ประวัติศาสตร์ของพวกเขาเกี่ยวกับท้องถิ่นที่พวกเขาเติบโตมาและพร้อมที่จะร่วม
ผลักดันหรือร่วมสร้างให้ท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเป็นที่รับรู้ รู้จัก หรือมีตัวตน
ในสายตาคนภายนอก

ในอารมณ์ความรู้สึกเดียวกันสำหรับเด็กวัยรุ่นที่ออกไปเรียนนอกตัว
เมืองด่านซ้าย มักจะชวนเพื่อนๆ เข้ามาท่องเที่ยวและร่วมเล่นผีตาโขนด้วยกัน โดย
มีความกระตือรือร้นเป็นอย่างมากที่จะหาวัสดุเพื่อมาเตรียมทำหน้ากากผีตาโขน
ไว้เผื่อเพื่อนที่เรียนหนังสือด้วยกันที่ตัวจังหวัดเนื่องจากนัดกันไว้ว่าวันงานจะขับรถ
กระบะบรรทุกเพื่อนๆ มาเที่ยวยังบ้านของตน โดยก่อนถึงวันงานเทศกาลผีตาโขน
ในแต่ละปี พวกเขาจะตั้งหน้าตั้งตาในการทำหน้ากากและหุ่นผีตาโขนอย่าง
ขะมักเขม้น รวมทั้งเผื่อรอให้ถึงวันงานโดยเร็วเพื่อจะได้ “โชว์” ผลงานการ
สร้างสรรค์ทางศิลปะผ่านหน้ากากผีตาโขนที่อุตสาหกรรมหลังขดหลังแข้งละเอียดลออ
กับกระบวนการทำร่วมเดือน ไม่เพียงแค่นั้นในส่วนเด็กวัยรุ่นที่มีวิถีชีวิตอยู่ใน
เศรษฐกิจสังคมแบบใหม่ มีบางกลุ่มได้พยายามใช้พื้นที่ของผีตาโขนเพื่อแสดงตัว
ตนให้เป็นที่ประจักษ์แก่การมีอยู่ของพวกเขาในสังคมด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น
“กลุ่มคาราวานรถสี” หรือรถจักรยานยนต์ “ฮอนด้าคลาสสิก” ทั้งกลุ่มที่อยู่
ในด้านซ้าย และทั้งกลุ่มในตัวจังหวัดเลย เมื่อถึงช่วงงานผีตาโขนพวกเขาจะรวม
ตัวกันในแต่ละกลุ่ม แล้วขับรถมอเตอร์ไซด์ที่เรียกว่ารถสี รวมกันมาเป็นคาราวาน

ยาวเหยียด เพื่อเข้ามาร่วมสนุกในงานผีตาโชน หรือบางกลุ่มอาจมีกิจกรรมในเชิง “สร้างสรรค์” ควบคู่กันไปด้วย เช่น รวบรวมทุนในการจัดกิจกรรมบริจาคอุปกรณ์การเรียน, อุปกรณ์กีฬา, เสื้อผ้าเครื่องกันหนาวเพื่อไปบริจาคยังพื้นที่ห่างไกล

อย่างไรก็ดี ด้วยทิศทางความเปลี่ยนแปลงของผีตาโชนในลักษณะดังกล่าวได้รับการวิจารณ์อย่างเข้มข้นโดยเฉพาะจากนักวิจัยภายนอกที่เข้ามาทำการศึกษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนด่านซ้าย ที่มองว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่รัฐและทุนจากภายนอกเข้ามาคุกคาม รุกล้ำ ครอบงำ ฯลฯ ประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่น ควบคู่กันนั้น กลุ่มสังคมเหล่านี้ก็ได้พยายามที่จะค้นหา และยืนยันรากเหง้าของผีตาโชน ทั้งในส่วนของแหล่งกำเนิด และรูปแบบดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติกันมา พร้อมกับพยายาม “ฉายภาพ” วิถีชีวิตของคนด่านซ้ายในอดีตที่ดำเนินชีวิตอย่างสงบ เรียบง่าย ความเคลื่อนไหวดังกล่าว ก่อให้เกิดแรงกระเพื่อมกับอีกหลายกลุ่มสังคมภายในด่านซ้าย ที่ได้หันมาศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมของบ้านเกิดเมืองนอนของตน เกิดความสำนึกหวงแหนประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนพยายามจะยืนยันในความเป็น “เจ้าของ” “ผีตาโชน เช่น นักการเมืองท้องถิ่น ที่ดำเนินนโยบายผลักดันให้ด่านซ้าย “เป็นเมืองวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นของประเทศ” ด้วยการรับเอาโครงการจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโชน ซึ่งแต่เดิม “แม่งาน” จะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของ “อำเภอ” มาดำเนินการด้วยตัวเอง (Chauboonmee, 2009,60) พร้อมกันนั้น ในปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา ยังได้ “ลงมือ” ปรับภูมิทัศน์ของด่านซ้ายขนานใหญ่ให้มีทัศนียภาพที่สวยงาม และสื่อให้เห็นถึงการเป็นเมืองที่มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นของประเทศอีกด้วย นับตั้งแต่การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมเพื่อนำไปติดตั้งไว้ตามบริเวณสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรมของด่านซ้าย การกำจัดสิ่งที่เป็น “มลทัศน์” เช่น ขยะ หรือสิ่งที่บดบังทัศนียภาพของเมืองด่านซ้ายต่างๆ เช่น ป้ายโฆษณา รวมไปถึง ห้างร้าน อาคาร บ้านเรือน ฯลฯ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการประดับประดา รูปปั้นหน้ากาก “ผีตาโชนยักษ์” ไว้ทั่วทุกมุมเมืองด่านซ้าย เพื่อให้ผู้ที่สัญจรไปมาได้รับรู้ว่าด่านซ้ายคือ “พื้นที่” ซึ่งมีผีตาโชนเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่โดดเด่น

นอกจากนี้ ยังมีในส่วนของผู้นำทางพิธีกรรมประเพณี ที่พวกเขาเป็นผู้กำหนดห้วงเวลาของการจัดงานในแต่ละปี ประกอบกับการได้รับการยกย่องว่าเป็น “ผู้รู้” เป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่สั่งมาในท้องถิ่น จากนักวิจัยภายนอกที่เข้ามา หรือจาก นักการเมืองท้องถิ่น ผู้เป็นลูกหลานที่ต้องการเชิดชูวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมภายนอก รวมทั้งการเป็นที่เคารพศรัทธาของ ผู้คนด้านซ้ายและพื้นที่ใกล้เคียง จึงทำให้ในงานผีตาโชนนี้ คณะ “ผู้นำประเพณี” ได้รับการให้ความสำคัญหรือยกย่องเชิดชูให้โดดเด่น ในขณะที่เดียวกัน คณะผู้นำพิธีกรรมประเพณีเอง ก็ตอบรับกับการยกย่องจากกลุ่มสังคมอื่นๆ ด้วยการเคร่งครัดอยู่ในธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมา ตลอดจนการสัมพันธ์กับสังคมด้านซ้ายในมิติอื่นๆ เช่น การอนุรักษ์สืบทอดศิลปวัฒนธรรมประเพณี เป็นผู้อุปถัมภ์ทุนการศึกษาในบางโอกาส เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นต้น

ท่ามกลางความโดดเด่นของคณะผู้นำทางพิธีกรรมประเพณีดังกล่าว ได้เกิดความไม่ลงรอยให้แก่กลุ่มสังคมบางกลุ่มในด้านซ้ายพร้อมกันไปด้วย เป็นต้นว่า “กลุ่มปัญญาชนท้องถิ่น” ในงานเทศกาลผีตาโชนที่ฝ่ายคณะ “ผู้นำประเพณี” ได้รับการให้ความสำคัญแทบทุกขั้นตอนของการจัดงาน ทั้งการเป็นผู้กำหนดวันงาน เป็นผู้ควบคุมระเบียบวิธีปฏิบัติในงาน ขั้นตอนต่างๆ ต้องดำเนินไปตามฝ่ายคณะ “ผู้นำประเพณี” เห็นสมควร ดังนั้น “กลุ่มปัญญาชนท้องถิ่น” จึงเกิดเสียงท้วงติงขึ้นในทำนองว่า “ผีตาโชนทุกวันนี้ให้ความสำคัญต่อร่างทรงมากกว่าการเป็นพิธีกรรมของพระ เดิมทีนั้นพิธีกรรมทั้งหมดเกิดขึ้นที่วัด ทำกันที่วัดขณะเดียวกันพิธีกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับงานบุญหลวงก็ถูกนำเข้ามาผูกและยกระดับความสำคัญมากขึ้น” ควบคู่กันนั้นก็ได้มีการผลักดันให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ ของพิธีกรรมในส่วนของพุทธศาสนา และชี้ชวนให้ตระหนักว่าการละเล่นผีตาโชนเป็นส่วนหนึ่งในงานบุญหลวงไม่ได้เป็นประเพณีหลัก

ความพยายามที่จะนำเสนอผีตาโชนแต่ในด้านที่ละมุนละไม สวยงาม และเน้นคุณค่าในทางความเป็นประเพณีพิธีกรรมที่สั่งมาของท้องถิ่น ซึ่งในบางครั้งไม่สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติของ “ชาวบ้านร้านตลาด” โดยทั่วไปเท่าใดนัก เป็นต้นว่า

การห้ามดื่มสุรา ของมีนเมา ในระหว่างการละเล่นผีตาโชน เพราะกลัวผู้ที่มา
ท่องเที่ยวเห็นภาพไม่ดี หรือเห็นแต่ “ผีขี้เมา” หรือ การรักษาความสงบเรียบร้อย
ของงานไม่ให้เกิดการทะเลาะวิวาทขึ้นในงาน เพื่อแสดงถึงการเป็น “ดินแดนแห่ง
มิตรไมตรี” ถึงกระนั้น ข้อห้ามดังกล่าวก็มีได้ทำงานได้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ในเชิงปฏิบัติ เพราะปรากฏว่ามีความเคลื่อนไหว จาก “ชาวบ้านร้านตลาด”
ในหลากหลายแง่มุม เช่นในเรื่องของการห้ามดื่มเหล้าระหว่างงานผีตาโชน
ซึ่ง “เหล้า” เป็นสิ่งเคียงข้างกับการจัดงานบุญหรืองานเฉลิมฉลองในวัฒนธรรม
ไทยลาวมาตั้งแต่ไหนแต่ไร การที่จะสั่งห้ามจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย ดังนั้นเมื่อ
ชาวบ้านร้านตลาดถูกห้าม พวกเขาจึงใช้วิธีการกรอกเหล้าใส่ลงไปในขวดน้ำดื่มแทน
“เหล้าขาว” ที่ชาวบ้านร้านตลาดนิยมดื่มกันนั้น มีสีใสคล้ายน้ำอยู่แล้ว จึงไม่สามารถ
แยกออกได้ว่าขวดไหนคือเหล้า ขวดไหนคือน้ำ เป็นต้น

รวมความแล้วแม้ผีตาโชนจะได้รับการวิจารณ์ ว่าถูกกระแสของการ
ท่องเที่ยวเข้ามาเปลี่ยนแปลงไปจากวัฒนธรรมในแบบฉบับดั้งเดิมอย่างมาก
แต่ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเมื่อพิจารณาให้ลึกแล้วมาจากความเปลี่ยนแปลง
ของโครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคมด้านชายซึ่งเป็นเจ้าของผีตาโชนเองด้วย
และจากการเป็นที่สนใจในวงกว้าง ผีตาโชนจึงกลายเป็น “สนามของการนิยาม
ความหมาย” ซึ่งเปิดโอกาสให้แต่ละกลุ่มสังคมต่างพยายามแต่งแต้มสีสันให้กับ
งานผีตาโชนหรือเข้ามามีส่วนร่วมและช่วงชิงการสร้างควมหมายหรือคุณค่าของ
พิธีกรรมดังกล่าวนี้

บทสรุป

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ ขนบธรรมเนียม ประเพณีพิธีกรรม
ในสังคมไทยปัจจุบัน มักได้รับการวิจารณ์ว่าเป็นผลมาจากการท่องเที่ยว
และนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยรัฐ พร้อมกับมีความวิตกว่าการท่องเที่ยว
ที่เฟื่องฟูขึ้นอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่สังคมวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นที่ถูก
ท่องเที่ยวได้ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากแง่มุมของคนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญ
กับศักยภาพของคนท้องถิ่นในการต่อรองหรือเลือกรับปรับเปลี่ยนกระแสของ

การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นแล้ว พบว่าการสนับสนุนการท่องเที่ยวของคนท้องถิ่นอาจเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความสัมพันธ์ภายในสังคมท้องถิ่นเอง ไม่ได้เป็นไปตาม “ความหมาย” ที่รัฐบาลสื่อสารออกมาเสมอไป ดังจะเห็นได้จากกรณีเมืองชายแดนด่านซ้าย จังหวัดเลย นับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ความเงิบเหงาความวังเวง เริ่มถูกแทนที่ด้วยความคึกคักจอแจของนักท่องเที่ยว และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ประเพณีวัฒนธรรมของผู้คนด่านซ้ายได้รับการส่งเสริมหรือไม่ก็ประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ เพื่อสนองตอบต่อนักท่องเที่ยวอย่างตื่นตาตื่นใจ ถ้อยคำสำนวนถูกเรียงร้อยรัดขึ้นอย่างไพเราะเพราะพริ้งเพื่อเชื้อเชิญให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือน เป็นต้นว่า ประเพณีผีตาโชนที่ได้รับการขนานนามให้เป็น “ฮาโลวีนเมืองไทย” สัญลักษณ์รูปผีตาโชนถูกนำไปเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเลย รวมถึงสถานที่สำคัญต่างๆ ในด่านซ้าย เช่น พระธาตุศรีสองรัก ถูกนำเสนอให้เป็นภาพแทนสัมพันธ์ไมตรีอันแนบแน่นระหว่างรัฐไทยและลาวและเมืองด่านซ้ายก็ได้รับการยกย่องให้เป็น “ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี” ฯลฯ ในบริบทการเจริญเติบโตของวัฒนธรรมท่องเที่ยวดังกล่าวเปิดโอกาสให้ชาวด่านซ้ายได้นำเสนอวัฒนธรรมในท้องถิ่น ให้เป็นที่รับรู้แก่สังคมในวงกว้าง เพื่อกำหนดและเลื่อนสถานะของท้องถิ่นตนจากเมืองชายแดนที่ไม่มีใครรู้จัก กลายเป็น “พื้นที่ท่องเที่ยว” ที่มีความสำคัญขึ้นมา ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวและนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลที่ดำเนินมาอย่างยาวนาน และเข้มข้นนั้น แม้จะมีอำนาจครอบงำผู้คนในประเทศได้ในระดับหนึ่ง แต่ผู้คนท้องถิ่นซึ่งถูกท่องเที่ยว มีศักยภาพการต่อรองในการเลือกรับปรับเปลี่ยนนโยบายดังกล่าวนี้ด้วยเช่นกัน

References

- Aeusrivongse, N. (1995). Phakaoma Phasin Kankengnai Lae etc. Wadouyphapenee Kawmpleanplang Lae Reungsubsara. Bangkok: Matichon.

- Chauboonmee P. (2009). **Administrative Management of Boonluang and Phi Ta Khon Festival For Tourism In Dansai District, Loei Province.** Master of Arts (Thai Studies for Development) Thesis. Loei Rajjabhut University.
- Kaengjampa, N. (2012). **Dynamics of Contesting “Tourist Space” of Dansai Border People, Loei Province, 1977-2009.** Master of Arts (History) Thesis. Chaingmai University.
- Lefebvre, H. (1991). **The Production of Space.** Oxford: Wiley-Blackwell.
- Potjanalawan, P. (2009). **The Production of “Thailand Space” in Development Era 1957-1966.** Master of Arts (History) Thesis. Chaingmai University.
- Saratussanant, S. (2008). **Phitakhon.** Loei: Loei Rajjabhut University.
- Tanthong, C. (2017). **Cholteetangtookkhongpho Songkumlangjaihaitahanphakthai**, retrieved on 3 December 2017, from [http:// news. thaieasyjob.com /entertain/ show_news-2307-1.html](http://news.thaieasyjob.com/entertain/show_news-2307-1.html)
- Tourism Authority of Thailand. (1987). **Kantidtamrainganphonkron gkarnpithongtiew 1987.** Bangkok: n.p.
- Tourism Authority of Thailand. (2006). **Rainganprajampi 2006.** Bangkok:TTT.
- Upala, S. (2003). **Development of Phitakhon Tradition in Dansai District, Loei Province.** Master of Arts (Thai Studies for Development) Thesis. Loei Rajjabhut University.
- Vallibhotama, S. (2005). **PhikubBhudh: Religion and belief in Dan Sai society. Moral equilibrium of the Villagers in Man River Basin.** Bangkok: Lek Praphai Viriyahpant Foundation.

- Winichakul, T. (1993). The other within: Ethnography and Travel literature from Bangkok Metropolis to its periphery in the late nineteenth century Siam. Paper to be presented at The fifth international conference on Thai Studies, July 4-10, 1993, SOAS, University of London.
- Wungkeeree, B. (2008). **Folk Literature In Luang Phrabang Laotian Communities And Its Role In Transmitting Luang Phrabang Laoness In Thai Social Context.** Ph.D. (Literature and comparative Literature) Thesis. Chulalongkorn University.